
POSLJEDNJI ČIN DRAME RUGALICE

Stevan Konstantinović

Centres of the Great Serbian ideology used the same strategy to negate the Croatian, Bosnian and Montenegrin language standard as an instrument for negating the right to state apartness to Croatia, Bosnia and Herzegovina and Montenegro – says Dr Stevan Konstantinović, professor at the Faculty of Philosophy in Novi Sad.

Da li je moguće da se opet ponavlja ista priča o jeziku, o književnosti, identitetu i školskim udžbenicima, u kojoj je jedan učesnik u negiranju, omalovažavanju i jednostavno rečeno – sprdnji, uvek isti, a oni o kojima iznosi takvo, loše mišljenje, su uvek neki drugi. Izrugivanje sa novoštokavskim jezičkim standardima započelo je sa hrvatskim „novogovorom“. Sledeći na redu bio je bošnjački standard a sad je došao na red crnogorski. Redosled u izrugivanju je identičan: prvo se negira pravo na jezičku zasebnost kao i na nacionalnu i državnu samobitnost. U to se upliće teorija o zaveri velikih razmera, valjda da bi se nagovestio krajnji ishod. Zatim je predmet ismevanja leksika, koje nije bilo u ranije priznatom standardu. Taj proces prati fonetska, pa morfološka, pa sintaksička i na kraju pravopisna norma. Onda dolazi na red književno nasleđe, ko je čiji pisac, ko prekraja prošlost, itd.

Taj pogled s visine, do sada se pokazao kao jalov i kroz svako naredno ispoljavanje navodne superiornosti i nadmoći, potvrđuje nekrofilnu želju za životom u prošlosti, a da ni ona nije valjano preispitana. Kad se među lingvistima i tumačima književnosti, postavi pitanje kako i koliko je nekadašnji jezik Srba, Hrvata, Bošnjaka i Crnogoraca, bio uistinu zajednički i jedan jezik, ako je u svom imenu imao dve varijante među kojima se pisalo „ili“ – to pitanje najčešće ostaje bez odgovora.

Da su i ranije postojale nedoumice u vezi sa nazivom jezika i to u vreme kada je čitavo područje štokavskog dijalekta bilo u okvirim SFRJ, svedoči leksikografska odrednica o srpskohrvatskom jeziku Enciklopedijskog leksikona iz 1972. godine u kome se kaže:

I u novije vreme kod nekih jezičkih stručnjaka javlja se težnja da se dvočlani naziv zameni jednočlanim. I pored toga što je pravo svakog naroda da maternji jezik naziva svojim imenom, u našem slučaju nužno je imati u vidu i činjenicu da jezikom koji nazivamo srpskohrvatskim ne govore samo narodi prema čijem imenu je dobiven, nego i još dva naroda: Crnogorci i Muslimani. To je fakat koji u ovom slučaju ne sme biti zanemaren. A da se ne bi, kada je u pitanju zvanično ime jezika, pravio naziv od tri ili više reči (pored već ustaljenog imena, u čiji sastav ulaze dve reči srpski i hrvatski, bez obzira na način njihovog pisanja i njihov poredak, javili su se u naše dane još i ovakvi nazivi: srpskohrvatskocrnogorski, čak i srpskohrvatskocrnogorskumuslimanski) biće najbolje da se i dalje, u zvaničnoj upotrebi zadrži dvočlani naziv, s tim što jezičko normiranje treba da bude posao jezičkih stručnjaka svih republika gde se upotrebljava ovaj jezik.¹

¹ Enciklopedijski leksikon, mozaik znanja, Srpskohrvatski jezik, grupa utora, Interpres, Beograd 1972, str. 421-422.

Komentar ove vrlo precizne odrednice nije neophodan, ali u njemu se nalaze, za sadašnju jezičku i identitetsku situaciju u Crnoj Gori, neki od vrlo bitnih orijentira. Crnogorci imaju neupitnu nacionalnu odrednicu, a za dalje normiranje jezika smatraju se pozvanim jezički stručnjaci iz svake od četiri štokavske federalne jedinice tadašnje SFRJ, kao njeni ravnopravni konstituenti. Činjenica o državnoj samostalnosti Crne Gore, daje puno pravo da jezik kojim govori štokavsko stanovništvo u Crnoj Gori bude imenom crnogorski, kao i da njegova norma bude usklađena sa realnim jezičkim prilikama koje su prisutne na njenoj teritoriji.

Standardni jezik, jezički zakon, uvek je bio u nadležnosti države (ako države nema onda o tome odlučuju vodeće kulturne institucije) koja na predlog jezičkih stručnjaka prihvata normu i stavlja je u javnu upotrebu i time je čini obavezujućom za stanovnike državne teritorije na kojoj ta jezička zajednica živi. Taj jezički standard je obavezujući kao sredstvo zvanične komunikacije, kako za pripadnike nacionalne zajednice, koja je konstituentens državne zajednice, tako i za pripadnike drugih, manjinskih zajednica, koji žive u okvirima te države. Jezički standard se donosi i ima formu zakonske prinude, da bi se ujednačile prirodne jezičke datosti, razlike među njima, i time omogućila nesmetana komunikacija u svim sferama društvenog života.

Jezički stručnjaci predložili su državnim vlastima Crne Gore, a ova je usvojila standard koji odgovara prirodnim jezičkim datostima u Crnoj Gori. Pravo „građanstva“ u crnogorskom jezičkom standardu dobili su osim istočnohercegovačkih govora i zetsko-južnosandžački govori. Pobrojani govori čine osnov standardnog crnogorskog jezika. Zašto to ranije nije bio slučaj, odnosno, zašto zetsko-južnosandžački govori nisu bili obuhvaćeni normom srpskohrvatskog jezika, a sada srpskog jezika, razumljivo je i dijahrono ali i u ravni sadašnjosti. Za srpskohrvatsku jezičku normu kao osnov poslužili su šumadijsko-vojvođanski govori, i pored nastojanja Vuka Karadžića da to budu istočnohercegovački,

čime bi se, po njegovim ubeđenjima, ostvarila veća bliskost između Srba i Hrvata. Šumadijsko-vojvođanski govori u osnovi su sadašnjeg srpskog jezika i srpskog jezičkog standarda u Republici Srbiji. U odnosu na njih, u perifernom položaju se nalaze kosovsko-resavski i prizrensko-timočki a njihove karakteristike za jezičku nauku zanimljive su u ravni dijalektoloških istraživanja. U takvom položaju u odnosu na srpskohrvatski jezički standard bili su i zetsko-južnosandžački govori do konstituisanja nezavisne države Crne Gore i usvajanja crnogorskog jezičkog standarda. Sa puno obzira i ponuđenih ravnopravnih modaliteta, tvorcima gramatike i pravopisa crnogorskog jezika u standard su uveli karakteristike kako istočnohercegovačkih govora, tako i do sada nenormiranih karakteristika zetsko-južnosandžačkih govora. Time su učinili učesnike u jezičkoj komunikaciji u Crnoj Gori ravnopravnima. Time je otklonjena podvojenost u jezičkoj situaciji da se jedna ravan komunikacije smatra zvaničnom i „pravilnom“ a druga da je samo za „kućnu upotrebu“ (kao u slučaju prizrensko-timočkih i kosovsko-resavskih govora u Srbiji, ali s tom razlikom što su ovi i teritorijom i brojem njihovih nosilaca u lingvističkoj manjini, što se za zetsko-južnosandžačke govore u Crnoj Gori ne može reći). Za očekivati je dalje razvijanje crnogorske jezičke norme, koje osim fonetske, morfološke, sintaksičke treba da obuhvati i leksičku kao i normu u oblasti ortopedije. Ne sme se smetnuti s uma i normiranje pisma. Srpski standard u Republici Srbiji zvanično ne poznaje laticno pismo, što je slučaj i sa standardom u Republici Srpskoj, dok crnogorski jezički standard poznaje oba pisma u zvaničnoj upotrebi.

Zagovornici stavljanja srpskog jezičkog standarda u istu ravan sa crnogorskim, očigledno pokazuju veće ambicije od međunarodno priznatog prava na upotrebu srpskog jezika kao jezika manjinske nacionalne zajednice. Zalaganje za stavljanje u istu ravan srpskog jezika (a da zagovornici ovakvog rešenja ne kažu

na koju njegovu varijantu misle, da li ekavsku koja je u upotrebi u Republici Srbiji, ili ijekavsku koja je u zvaničnoj upotrebi u Republici Srpskoj, kao entitetu Republike Bosne i Hercegovine), u suštini je negiranje prava crnogorskom narodu i crnogorskoj državi da vodi svoju jezičku, a time i svaku drugu politiku na svojoj državnoj teritoriji.

Kao opravdanje za takvu jezičku ali i nacionalnu politiku koristi se poređenje sa jezičkom situacijom nemačkog govornog područja kojoj pripadaju Nemačka, Švajcarska i Austrija. Kao i svako poređenje ni ovo nije do kraja primenjivo na druge jezike i identitetske prilike. Između pomenutih država koje primenjuju nemački jezički standard, postoji međudržavna jezička komisija koja dugi niz godina mukotrpno pokušava da uprosti pravopisnu normu nemačkog jezika. Iako je obrazovni sistem svih pomenutih država blizu onoga što zovemo sistemom koji je prilagođen realijama, činjenica je da iz njega izlaze osobe koje pravopisnu normu ne savladaju, zbog toga je nastala potreba za pravopisnom reformom, ali mora se priznati da čitavo nemačko govorno područje u tom poslu nije daleko odmaklo. U slučaju Austrije, sve su приметnije razlike između govornih realija i standardnog jezika, pa se javljaju i zahtevi da austrijska država normira jezik u skladu sa jezičkim prilikama na svojoj državnoj teritoriji i da za razliku od Švajcarske u kojoj se u pojedinim kantonima jezik zove nemački a negde švajcarsko-nemački, jezik nazove – austrijski jezik. Upravo na odnosima Austrije i Nemačke, gradi se loše poređenje između Crne Gore i Srbije i smeće s uma da upravo u Austriji jezička norma i ime jezika ne dovode u pitanje nacionalnu pripadnost, identitet građana Austrije. Oni su Austrijanci neupitno. U švajcarskim kantonima nemačkog jezičkog područja situacija je ista.

Upravo se sada na javnoj sceni Crne Gore odvija poslednji čin drame-rugalice. Pred ulazak u nastavu između dva jezika, crnogorskog i srpskog, na volšeban način ubačeno je „tire“, a oni

koji su preživeli raniju harangu, bošnjački i hrvatski, razdvojeni su „zarezmom“. Reklo bi se da se javnost Crne Gore bavi znacima interpunkcije i da nema pametnija posla, ali nije tako. U sitnicama đavo spava. Protivno ustavnom rešenju po kome je zvanični jezik u Crnoj Gori crnogorski, njemu je „tesnom vezom“ pridodat srpski, a zarezima razdvojeni, još dva normirana jezika: hrvatski i bošnjački. Da je to urađeno u vreme kada je nastala ranije pominjana leksikografska odrednica, to bi se moglo razumeti, a ovako imamo situaciju u kojoj se četiri normirana jezika, metodama političkog nasilja žele proglasiti istima. No, kreatorima takvog rešenja nisu od presudne važnosti bošnjački i hrvatski, jer znaju da ako to bude od strane tih zajednica u Crnoj Gori i njihovih matica, proglašeno za jezičko i nacionalno nasilje, a jeste to, ovu će odrednicu morati povući. U tom slučaju, jedino im bitno ostaje „tira“ između crnogorskog i srpskog jezika.

Kada se između nacionalnih imena nađe „tira“, onda imamo specifičnu situaciju u kojoj jedno ime označava *etnos* a drugo *subetnos*. Jedno ime punopravno nosi attribute nacionalnog a drugo je njegova specifična varijanta. Ovo je drugačija vrsta veze u odnosu na nekadašnji srpskohrvatski ili hrvatskosrpski jezik. U pisanju imena tog jezika, iako je imao dva nacionalna člana, insistirano je da se među njima ne piše „tira“. Imajući u vidu ko je insistirao na znaku „tira“ između crnogorskog i srpskog, logika je sledeća: kad već nije osujećena standardizacija crnogorskog jezika, kao temeljnog konstituensa crnogorske nacionalnosti, onda njegove nosioce treba prisiliti da prihvate status subetnosa. Moglo bi se zaključiti da je napravljen pomak u okoštaloj svesti time što se odustalo od potpune negacije crnogorskog jezika, ali natureno rešenje bazira se na već poznatoj matrici.

Jezičko-etnička iskustva u vezi sa relacijom etnos-subetnos retko idu u korist subetnosa. Subetnos se po pravilu nalazi van državne teritorije etnosa i kao rubni deo zadržao je jezičke specifikke,

koje ga razlikuju u odnosu na jezički standard etnosa, čak toliko da i tu mnogima „tire“ smeta i žele ga zamentiti „zarezom“. U nekim slučajevima čak i po cenu ubrzavanja asimilacije u granicama drugih nacionalnih država u kojima subetnos živi. Najbliži takvi primeri su odnosi Bunjevaca i Hrvata, Rusina i Ukrajinaca, Vlaha i Rumuna, itd. Ali u slučaju Crnogoraca, instrumenata za zaštitu identiteta u vidu državnih institucija ima, Crnogorci su državotvorni, istorijsko pravo jednako duboko seže u prošlost kao i srpsko, a naturanje znaka „tire“ je jednostavno rečeno – uvredljivo i vrlo lukavo učinjeno sa namerom da se ponovo stvara prostor i dobija na vremenu, da bi se izbrisalo „tire“, a nakon toga i sve ostalo „što smeta“.

Kao priprema za ubacivanje znaka „tire“ prethodilo je harangiranje sadržaja udžbenika crnogorskog jezika i udžbenika književnosti. Udžbenici jezika su ovog puta bili ozbiljno pošteđeni ako izuzmemo nastavak animoziteta između Filozofskog fakulteta u Nikšiću i Instituta za crnogorski jezik i književnost u Podgorici. U odnosu na njihovu metodičku stranu primedbi do sada nije bilo. Više je razloga za pohvale. Moderni, inovativni, zanimljivi, metodički gledano - za ugled. Kako su udžbenici crnogorskog jezika pripremljeni za nastavu pre famozne promene imena nastavnog predmeta, ostaje dilema da li će takvi kakvi jesu ostati u nastavi ili će se tokom školske godine praviti novi. Ako ostanu isti, učenici necrnogorskih nacionalnosti pod imenom „crnogorski-srpski, bošnjački i hrvatski jezik“, učice jedino crnogorski jezik. O tome su, ali i o boljim rešenjima zagovornici ovakve situacije morali misliti ranije. Za dovođenje etničko-jezičke situacije u normalu kreatorima političkog nasilja nad jezicima i identitetima, bilo bi korisnije da konsultuju iskustvena rešenja, nigde dalje nego u regionu. Još bolje rešenje će biti ako zagovornici znaka „tire“ između crnogorskog i srpskog jezika, budu politički i etnički jasni u pogledu sadašnjosti i budućnosti Crne Gore, tačnije, da li je vide kao državu ili se

zalažu da Crna Gora bude južna srpska pokrajina. Sa time, sa jasnim stavom, pretaće i nasilje nad jezikom.

Sa udžbenicima književnosti već je interesantnija situacija. Kako sam imao prilike upoznati se sa njihovim sadržajem, kao i sa blago rečeno – kritikama, objavljenim u crnogorskoj i srpskoj štampi, u prvi mah sam se zapitao da li sam čitao iste udžbenike o kojima je pisano u novinama. U tekstu objavljenom u novinama „Dan“ (Bosiljka Tomić), kao zamerke pobrojani su do sada nepoznati kriterijumi za izbor tekstova i njihovih autora. Prvo što se može pomisliti da je u tom tekstu reč o udžbenicima srpskog jezika i književnosti, pa toliko ogrešenje o srpske pisce, koji su tekstovima prisutni svega dva ili tri puta, zaista bi bilo zabrinjavajuće. Ali, nije tako. Čak se autorima udžbenika može zameriti disbalans u korist srpskih književnika u poređenju sa ostalima sa štokavskog govornog područja, kao i zaboravljanje crnogorskih pisaca koji su živeli i stvarali izvan Crne Gore, poput Gojka Janjuševića. Skupa sa time u tekstu je elaboriran još jedan do sada nepoznati kriterijum za izbor tekstova i autora: da li su doбили Njegoševu nagradu. Tom logikom autori su morali voditi brigu i o dobitnicima Andrićeve, pa tako redom do Nobelove. I to je u redu, ali postoje metodički i pedagoški kriterijumi o tome kakav i koliki obimom treba da bude udžbenik shodno uzrastu i kognitivnim sposobnostima deteta kojem je ta knjiga namenjena. Autori se o te kriterijume nisu ogrešili. I tu više prostora za unižavanje, omalovažavanje i sprdnju – nema, a vremenom, iskustveno gledano, biće sve manje.